

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет економіки та управління підприємництвом

Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики

УДК 330.341.2

ДОДУЛ СОФІЯ ВАДИМІВНА

СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
Спеціальність 8.03050901 «Економічна теорія»

Автореферат
кваліфікаційної роботи на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня – бакалавра
зі спеціальності 051 «Економічна теорія» за програмою
«Світова економіка та моделі функціонування господарських систем»

м. Одеса - 2022

Дипломною роботою є рукопис.

Робота виконана на кафедрі загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України.

Керівник: доктор економічних наук, доцент

Жданова Людмила Леонідівна

професор кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, м. Одеса.

Рецензент: доктор економічних наук., професор

Немченко В. В.

завідувач кафедри обліку і аудиту Одеського національного технологічного університету.

Захист відбудеться 15 червня 2022 року о 9.00 годині на засіданні Державної екзаменаційної комісії в Одеському національному економічному університеті за адресою: 65082 м. Одеса, вул. Преображенська, 8.

З дипломною роботою можна ознайомитися на кафедрі загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету за адресою: 65082 м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 315.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми кваліфікаційної роботи актуальна, що обумовлено послідовною еволюцією технологій у світі, які створюють нові виробничі інструменти і можливості для різних економічних агентів. Водночас виникненням нового етапу промислової революції, пов'язаним з розвитком комунікативних Інтернет-технологій, які суттєво змінили технологію бізнес-процесів та, у цілому, техніко-економічної парадигми і отримали назву «цифровізація».

Інформатизація стає настільки важливим фактором зростання продуктивності праці і підвищення якості життя, що зміни, які відбуваються, розглядаються дослідниками як настання нової ери економічного розвитку, який в літературі характеризується терміном «цифрова, або інформаційна економіка». Послідовна еволюція технологій у світі створює нові виробничі інструменти і можливості для різних економічних агентів. Нові економічні уклади виникають унаслідок «промислових революцій». Цифрова економіка розглядається як основа Четвертої промислової революції та третьої хвилі глобалізації, що також підтверджує актуальність роботи.

Ступінь розробленості проблеми. Різні аспекти діджиталізації та цифрових технологій досліджено відомими вченими та економістами, серед яких вагомий внесок зробили Г. Боуман, Марк де Ревер, А. Остервальдер, М. Рахингер, В. Ворабер, К. Лінц, Г. Мюллер-Стівенс, А. Цімерман та ін. Серед вітчизняних учених можна виокремити В. Апалькову, Г. Чмерук, В.Г. Бодрова, С. Волосович та В. Плєскач, у роботах яких досліджено процеси цифровізації економіки, перспективних галузей промисловості та підприємств. Проте проблема полягає не в переході до нової моделі суспільства, а в тому, що цей перехід відбувається надшвидкими темпами, всього за кілька десятків років.

Виклики, які стоять перед сучасним суспільством, пов'язані з повним переформатуванням звичних нам систем, формуванням нових соціальних та економічних стратегій. У науковців існує теза про те, що вихід з існуючої турбулентності на траєкторію стійкого зростання супроводжуватиметься шоками для країн, які вчасно не створили технологічні, економічні та політичні передумови нового зростання. У нових умовах виграє та країна, в якій розвиваються, взаємодіють, удосконалюються і зростають усі складові економіки.

Об'єктом дослідження є цифровізація економіки.

Предметом дослідження є структура та динаміка економіки в умовах цифровізації.

Метою даної роботи є вивчення теоретичних та практичних аспектів розвитку економіки в умовах цифровізації. Для досягнення мети в роботі поставлено та вирішено **наступні завдання**: розглянути сутність цифрової економіки та її основні компоненти; дослідити зміни у сучасних продуктивних силах та тенденції розвитку процесу цифровізації; оцінити протиріччя розвитку процесу цифровізації; проаналізувати рівень цифровізації економіки України; дослідити цифровий ринок праці в Україні; визначити тенденції в структурі

зайнятості в економіці України; визначити національні програми та стратегії цифровізації; розглянути інституційно-правове оформлення розвитку цифрової економіки в Україні; дослідити тенденції зростання цифровізації економіки України.

Методи дослідження. Загальною методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання. При розробці конкретних проблем застосовувались економіко-статистичні методи збору та обробки інформації: опитування, експертні оцінки, порівняння, контент-аналіз, ряди динаміки тощо. Для накопичення, зберігання, обробки інформації та подання результатів дослідження використані сучасні комп'ютерні технології та пакети програмного забезпечення.

Інформаційним забезпеченням роботи слугували праці вітчизняних і зарубіжних вчених з даної проблематики та нормативно-правові акти, матеріали міжнародних економічних організацій, статті вітчизняних та іноземних періодичних видань тощо.

Структура та обсяг роботи. Відповідно до мети, завдань та логіки дослідження, кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (47 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок. Основний зміст викладено на 90 сторінках. Робота містить 18 таблиць, 10 рисунків.

Публікації. За результатами виконання кваліфікаційної роботи бакалавра опубліковано 1 статтю: «Тенденції розвитку цифровізації в сучасних умовах» // збірка ФЕУП, Одеський національний економічний університет, 2022.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дипломної роботи, визначено її мету, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано практичне значення та зв'язок з науковими програмами.

У першому розділі – **«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ»** розглянуто сутність цифрової економіки та її компоненти, розкрито тенденції розвитку процесу цифровізації та її протиріччя.

Сучасна цифрова трансформація надала можливість подальшому розвитку економіки та суспільству. Інформатизація стає настільки важливим фактором зростання продуктивності праці і підвищення якості життя, що дослідники розглядають такі зміни, як настання нової ери економічного розвитку і характеризують їх терміном «цифрова, або інформаційна економіка». На відміну від інформатизації, вона докорінно перетворює сфери і бізнес-процеси на базі Інтернету та нових цифрових технологій.

Послідовна еволюція технологій у світі створює нові виробничі інструменти і можливості для різних економічних агентів. Нові економічні уклади виникають унаслідок «промислових революцій».

Сучасний етап промислової революції пов'язаний з розвитком комунікативних Інтернет-технологій, які суттєво змінили технологію бізнес-процесів та, у цілому, техніко-економічної парадигми і отримали назву «цифровізації». Таким чином, основою Четвертої промислової революції та третьої хвилі глобалізації стала цифрова економіка.

Сьогодні говорять про третій етап цифровізації, пов'язаний з поширенням у світовій економіці цифрових валют і технології розподіленого реєстру.

ООН визнала доступ до Інтернету одним із базових, невід'ємних прав людини – поряд із правом на освіту, свободу слова тощо. Здатність Інтернету знижувати трансакційні витрати розширює можливості для суспільства, яке стикається з проблемами пошуку роботи або під час доступу до виробничих ресурсів, а також сприяє інтеграції осіб з обмеженими можливостями та жителів віддалених районів. Цілеспрямований аутсорсинг забезпечує роботою через Інтернет малозабезпечених і соціально незахищені верстви. Подальший розвиток технологій призведе до революції у промисловості, сільському господарстві і транспорті.

Висока швидкість цифровізації всіх аспектів життя обумовлена, перш за все, її можливими позитивними проявами та наслідками на всіх рівнях.

- Перевагами на рівні всього суспільства (підвищення якості життя, зростання продуктивності всієї суспільної праці, виникнення нових моделей та форм бізнесу)

- Переваги на рівні окремих компаній і виробництв (позбавлення від посередників, оптимізація витрат, прискорення всіх бізнес-процесів, скорочення часу реакції на ринкові зміни)

- Технологічні переваги, обумовлені цифровізацією (спільне використання інформації, акумулювання великих обсягів даних, здійснення їх автоматичної

переробки та аналізу, перехід на усвідомлення потенціалу нових інновацій, на створення нових інноваційних продуктів, синхронізація потоків інформації тощо)

Цифровізація дає багато переваг для ринку праці і зростання економіки, але вплив цифровізації, і ставлення до неї є неоднозначними в суспільстві. Експерти розглядають цифровізацію не лише як джерело нових можливостей, але й серйозних загроз і проблем для всіх верств населення. Серед основних причин спаду називають: невідповідність і недостатність навичок; зниження обсягів витрат на науку та інновації, особливо бізнес-сектору; демографічні фактори, такі як старіння населення; жорсткі умови та обмежений доступ до кредитування підприємств, у т.ч. інноваційних; у сфері ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологіях) спостерігається зниження кількості патентів, які щорічно видаються; зростання нерівності можливостей, що означає менший доступ до технологій і кращої освіти для бідного населення. Також зниження інвестицій у більш ризиковані (інноваційні) і потенційно більш прибуткові проекти і посилення напруженості між державами за технологічне домінування. Кібератаки, цифрова нерівність та диктатура як одні з важливіших небезпек.

ООН також визнає цифровізацію як одну з чотирьох головних небезпек, що загрожують суспільству.

У другому розділі - **«СУЧАСНИЙ СТАН ЦИФРОВІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ»** проаналізовано рівень цифровізації економіки України, цифровий ринок праці та розглянуто тенденції в структурі зайнятості.

Економічний ефект цифровізації промисловості може мати різносторонній характер: цифровізація технологічних процесів, способів організації виробництва; цифровізація засобів праці (устаткування, прилади, машини) з кращими якісними характеристиками. Так склалося, що цифровізація майже не торкається української промисловості, яка демонструє тенденцію до стрімкого скорочення темпів свого розвитку. Для України критичною проблемою є технологічне відставання та консервування цієї відсталості.

Рівень цифровізації економіки України істотно різниться, залежно від конкретної галузі. У таких сферах, як фінансові послуги, надання послуг зв'язку, логістика українські компанії використовують досягнення інформаційних технологій так само широко, як і закордонні конкуренти.

Разом з тим, у низці галузей інтенсивність використання цифрових технологій (і так само все, що з ними пов'язано, – автоматизація, роботизація) є вкрай низькою (в гірничодобувній промисловості, наприклад). Така ситуація є причиною істотного відставання у продуктивності праці в галузі.

У сучасних умовах прискорення інноваційного розвитку ґрунтується на впровадженні саме цифрових технологій, що сприяють формуванню нових моделей бізнесу.

Економічна криза, а також надмірна відкритість економіки України суттєво вплинули на структуру зайнятості. За останнє десятиліття в структурі зайнятості населення і у використанні робочої сили України відбулися зміни принципового характеру, які породили негативні тенденції у розвитку ринку праці. На сьогодні, ринок праці України перебуває у стані трансформації, що

супроводжується окремими негативними наслідками, зокрема пов'язаними із зниженням продуктивності праці, погіршенням умов зайнятості, поширенням сегменту нестандартної зайнятості тощо. Значними є прояви професійно-кваліфікаційного дисбалансу попиту та пропозиції на національному ринку праці, збільшення навантаження на регіональні ринки праці, зростання рівня безробіття та соціальної напруги в країні.

Структура зайнятості в Україні на сьогодні ще не відповідає умовам безпечного суспільного розвитку та вимогам інноваційної моделі економіки, зорієнтованої на випереджаючий розвиток наукоємних сфер промислового виробництва та інтеграції в європейське співтовариство. Провівши аналіз розвитку процесів у сфері зайнятості в Україні через призму потенційних загроз безпеці суспільства, необхідно, насамперед, відзначити значні масштаби неповної зайнятості, що примушує значну кількість громадян постійно шукати додаткової зайнятості з метою підтримання прийняттого рівня життя. Серед сучасних адаптаційних форм зайнятості можна виділити гнучкість набуття нових професійних навиків, а також вимушеність порушення легальності трудової діяльності.

Разом з тим Україна внаслідок економічних, політичних і соціальних причин є донором для розвинутих країн. У країні створена потужна науково-освітня база підготовки конкурентоспроможних фахівців у сфері ІТ-розробок. Основними факторами, що обумовлюють цифрову міграцію з України, є низький рівень оплати праці, недостатній розвиток національної технологічної бази, складності ведення власного цифрового бізнесу, високий рівень корупції. Беручи це все до уваги можна стверджувати, що цифрова робота дає широкі можливості українським працівникам та суспільству, але також порушує важливі питання щодо надійності цієї роботи та майбутнього соціальної моделі, яку вона пропонує.

Ряд аспектів, які сприяють зростанню ІТ в Україні:

- фінансовий фактор. Мінімальна офіційна місячна зарплата в Україні становить близько \$170, середня заробітна плата – приблизно \$42098. Середня зарплата в ІТ-індустрії в Україні є майже в 7 разів вищою – такий величезний розрив є головною причиною, через яку молоді випускники вузів і фахівці інших сфер прагнуть увійти в ІТ-сектор;

- робота у сфері ІТ не чутлива до економічних коливань, як в інших секторах, максимально безпечна і стабільна;

- робочі місця в ІТ дають певний соціальний статус і престиж в Україні.

Багато людей хочуть стати частиною української ІТ-спільноти і користуватися перевагами кар'єри у сфері технологій, включно з гідними зарплатами, діловими поїздками, міжнародним досвідом роботи, перспективами кар'єрного росту тощо;

- історично потужна технічна освіта – майже всі українські ВНЗ мають інженерні факультети. З ростом популярності технічних дисциплін збільшується кількість нових програм, що впроваджуються у ВНЗ, що збільшує кадровий резерв України;

- скорочення бюрократії і позитив у системі оподаткування – ІТ-сектор в

Україні не має великого тиску з боку податкових та інших контролюючих органів.

У третьому розділі - **«РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ»** досліджено динаміку структурних змін в економіці України та світу під впливом цифровізації, розглянуто національні програми, стратегії цифровізації та інституційно-правове оформлення розвитку цифрової економіки.

Україна йде в ногу зі світовими тенденціями: ВВП країни в другому кварталі 2020 року скоротився на 11,4% в порівнянні з другим кварталом 2019 року. Сектор сільського господарства в Україні суттєво вищий, ніж в розвинених країнах. Україна також переходить від процесу індустріалізації до переважання сфери послуг у структурі ВВП, хоч і частка сфери послуг порівняно невисока. Таким чином, розвинені країни перебувають на стадії постіндустріального розвитку, але Україна робить ставку на аграрно-індустріальний сектор.

Аналіз та співставлення існуючих на сьогодні програмних документів (програм і стратегій цифрового розвитку) показує, з одного боку, певну спільність підходів до формування таких документів, а з іншого – істотну різноманітність у форматі та змісті ключових ініціатив. Цифрові стратегії різних країн є набагато більш гетерогенні, ніж документи середньострокового економічного планування, чотирьох- і п'ятирічні плани розвитку.

За даними UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), у 2012-2020 рр. у різних країнах світу були розроблені 102 цифрові стратегії: 30 з них стосуються розвитку інфраструктури, шість – фокусуються на стимулюванні цифрового бізнесу, 61 охоплює обидва ці найважливіші напрями.

За різноманіття підходів до формування державних стратегій розвитку цифрової економіки з огляду на свою масштабність найбільший практичний і дослідницький інтерес представляють відповідні програмні документи найбільших міжнародних гравців – США, Китаю і ЄС.

Особливість українського цифрового розвитку полягає в тому, що індивідуальні користувачі і бізнес значно випереджають державу і промисловість. Український малий і середній бізнес уже використовують ІКТ і здебільшого цифрові методи просування своїх послуг, тоді як держава і велика промисловість в Україні кардинально відстають.

Відставання від розвинутих країн пояснюється: особливістю економічної моделі, в якій значне місце посідає агропромисловий комплекс; надто повільними темпами впровадження цифрових технологій; необхідністю подолання відставання в розвитку науково-технічної бази, порівняно з постіндустріальними країнами.

В Україні на державному рівні визнається необхідність формування цифрової економіки, а цифрові технології розглядаються в якості одного з ключових драйверів сталого розвитку. На відміну від інших країн, де державі відведено провідну роль у формуванні цифрового кластеру економіки, українські фахівці зазначають, що роль держави в цьому процесі не така значна, а долучення до міжнародного онлайн-бізнесу – це не вибір, а необхідність, яка сама по собі призведе до поступового переходу до цифрового управління і що

винятково завдяки міжнародним відносинам розвиток цифрової інфраструктури є неминучим.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, основні з яких такі:

1. Тенденція цифровізації різних суспільних сфер у глобальному масштабі є очевидною. Цей процес є основою для нового ступеня «технологічних» перегонів, наслідком яких має стати геополітичне та геоекономічне лідерство. Одночасно це шанс як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються, поліпшити своє внутрішнє соціально-економічне становище. Сьогодні головним порядком денним для більшості країн світу є цифрова трансформація і створення гіперконкурентної цифрової економіки.

2. До ключових показників готовності країни до цифровізації відносять чотири найбільш істотних фактори, які характеризують рівень цифровізації країни: рівень цифровізації економіки; охоплення домогосподарств цифровою сферою; цифрові розриви; інтенсивність державної участі у цифровізації.

3. Україна має високий рівень людського потенціалу у сфері ІТ-послуг та є одним з найбільших експортерів ІТ-фахівців у розвинутих країнах. Це обумовлено, з одного боку, певним рівнем освіти, а також додатковими можливостями і свободами у цифровій зайнятості на глобальному ринку праці, а з іншого – низьким рівнем оплати праці та соціального захисту в Україні. В умовах глибокої кризи саме цифровий ринок праці допомагає пом'якшити в Україні проблеми зайнятості, падіння платоспроможного попиту населення, масової еміграції кваліфікованої робочої сили.

4. Широке впровадження цифрових технологій розглядається як одна з найбільш важливих умов підвищення конкурентоспроможності національних економік. Технології дозволяють: проводити реструктуризацію економіки, знижувати виробничі витрати і вартість комерційних операцій, підвищувати ефективність і скорочувати терміни виробництва товарів, підвищувати якість і оперативність надання послуг, у т.ч. державних, впроваджувати нові технології і технологічні процеси, надають нові можливості рядовим громадянам у доступі до сервісів, отриманні освіти і проведенні дозвілля.

5. Наразі наголошується, що саме приватний сектор відіграє провідну роль у функціонуванні та розвитку Інтернету. Хоча з боку багатьох держав були здійснені кроки з залучення державних структур до розвитку та функціонування інформаційно-комунікативних технологій, їх роль, за оцінками, зводилася переважно до створення і підтримання базової інфраструктури передачі даних. Тому вважається, що роль державних структур у поширенні ролі Інтернету, як суспільного блага, є дуже невеликою.

6. Додаткову складність національному стратегуванню в галузі цифрового розвитку додає те, що Інтернет був спочатку створений зусиллями переважно дослідників із США, відповідно англійська мова в ньому є головною, і наразі

американські компанії є найбільш потужними учасниками ринку, незважаючи на помітні успіхи фірм з Китаю, Росії, Індії та ін.

7. Сучасна цифрова трансформація надала можливість урядам змінити механізми роботи для поліпшення якості послуг і підвищення рівня довіри в суспільстві. Цифровізація здатна здійснити величезний вплив на людство, але, якщо блага не розподілятимуться рівномірно, ми можемо опинитися у самому нерівноправному суспільстві, ніж будь-коли.

АНОТАЦІЯ

Додул С. В. «Структура та динаміка економіки в умовах цифровізації».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр зі спеціальності «051 Економіка» за бакалаврською програмою професійного спрямування «Світова економіка та моделі функціонування господарських систем».

Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2022.

Кваліфікаційна робота бакалавра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – цифровізація економіки.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти цифрової економіки; її основні компоненти; тенденції та протиріччя розвитку процесу цифровізації.

Проаналізовано рівень цифровізації економіки України; цифровий ринок праці в Україні; тенденції в структурі зайнятості в економіці України і тенденції зростання цифровізації економіки України та світу.

Запропоновано залучення державних структур до розвитку та функціонування інформаційно-комунікативних технологій. Зосередитися владі на цифровізації бізнесу і промисловості, впровадженні цифрових прав, «твердої» і «м'якої» інфраструктури; стимулювати і регулювати розвиток цифрових технологій з метою отримати більше позитивних ефектів і нівелювати негативні наслідки цифрової трансформації за допомогою національних програм та стратегій цифровізації.

Ключові слова: цифровізація, цифрова економіка, інформаційна економіка, IT-технології.

ANNOTATION

Dodul S.V "Structure and dynamics of the economy in terms of digitalization."

Qualification work for the bachelor's degree in "051 Economics" under the bachelor's program of professional direction "World Economy and models of economic systems".

Odesa National Economics University - Odesa, 2022

Thesis consists of three chapters. Object of study is the digitalization of the economy.

Diploma thesis deals with theoretical aspects of the digital economy; its main components; trends and contradictions in the development of the digitization process.

The level of digitalization of Ukraine's economy; digital labor market in Ukraine; trends in the structure of employment in the economy of Ukraine and trends in the growth of digitalization of the economy of Ukraine and the world are analyzed.

Involvement of state structures in the development and functioning of information and communication technologies is proposed. Focus on the digitalization of business and industry, the implementation of digital rights, "hard" and "soft" infrastructure; stimulate and regulate the development of digital technologies in order to obtain more positive effects and eliminate the negative effects of digital transformation through national programs and digitization strategies.

Keywords: digitalization, digital economy, information economy, IT-technologies.